

A BRIT KOMMUNISTA PÁRT ÉS 1956

1990 júniusában ismert egyetemi előadók, professzorok (többek között Eric Hobsbaum) részvételével Londonban kerekasztal-konferenciát rendeztek a fenti címmel, amelynek bevezető előadásait 1993 tavaszán jelentették meg az *Our History* c. folyóiratban. (The Communist Party and 1956. *Our History*. Published by the Socialist History Society. London, 1993, 1–48.)

A konferencia nyitóelőadását *Kate Hudson*, a londoni egyetem tanára tartotta „1956 és a kommunista párt” címmel. Hudson emlékeztetett arra, hogy a brit kommunistáknak már 1939-ben is át kellett élniük egy súlyos válságot (illetve korábban a koncepciós perek kapcsán is), ám a szovjet–német egyezmény megrázkódtatását később elfedte a II. világháború. Az 1956-os kettős megrázkódtatás – előbb a Hruscsov-beszéd, majd a magyarországi események – viszont tartós válsághoz vezetett. Hudson részletesebben foglalkozott azzal, hogy a nyugati kommunista vezetők közül kevesen (így Togliatti és Thorez) ismerhették meg korábban a referátum teljes szövegét, majd rávilágított arra, hogy a brit párt élén állók, így Pollitt és Dutt nemcsak nem értették meg a sztálini korszak bénító terhét, hanem ellentétes nyilatkozatokat adtak, tanulmányokat írtak, és végül a brit párttagság csak 1956 júniusában a liberális Observerből ismerhette meg a Hruscsov-beszéd teljes szövegét (az amerikai titkosszolgálat forrásából). Hudson hosszan ismertette a különféle korabeli állásfoglalásokat, majd aláhúzta, hogy 1956 igazi tragédiája éppen az, hogy a szocialista demokrácia megvalósítására kínálkozó lehetőségek meghiúsultak.

A konferencia másik előadását *Monty Johnstone* tartotta. Az előadóról tudni kell, hogy oxfordi egyetemista-ként lett kommunista, egyike azon brit kommunistáknak, akik akcentus nélkül beszélnek németül, franciául, de tudnak oroszul is. Johnstone történészként nem maradt az egyetemen, hanem az ifjúkommunista mozgalom tagjaként, egyik hangadójaként, renitens vezetőjeként állandóan lapokat szerkesztett és különféle orgánumoknak, többek között több mint egy évtizeden át az ismert *Marxism Today*-nek volt a szerkesztőbizottsági tagja, külpolitikai, nemzetközi munkásmozgalmi szerkesztője.

Előadásának címe: „1956 és 1989 – Az örökség.” Nyitó gondolatként hangsúlyozta, hogy annak idején őket, a brit ifjúkommunistákat is mélyen megrázták Hruscsov leplezése, de mindjárt hozzátette, hogy a Sztálin-

kérdést és főként ennek történeti összefüggéseit, mélységét nem tárgyalhatták meg. Amikor ő azt javasolta, hogy az ifjúkommunisták akkori hetilapjában indítsanak vitát Sztálinról, akkor az ifjúkommunisták országos titkára azzal intette le, hogy a Sztálin-kérdés csakhamar ásatag téma lesz. A Sztálin-problematika a jóslat ellenére 35 évvel később is elven kérdés. A vita lényege, az előadó szerint, egykor és azóta is a szocialista demokrácia körül forgott.

Az ismertebb elvi összefüggések kifejtése után Monty Johnstone a konkrét brit kisugárzást elemezte, illetve adalékokat közölt a fogadtatás, hatás ellentmondásos folyamatához. A Brit Kommunista Pártnak 1956 februárjában még közel 33 ezer tagja volt, 1958 februárjában azonban már csak 24 ezer. Egyesek közülük Hruscsov leleplezéseinek hatására mindenképpen távoztak volna, de Johnstone úgy véli, sokan a pártban maradtak volna, ha a pártvezetés kritikusabb magatartást tanúsít. A vezetés azonban egészen 1968-ig elutasította, hogy valóban kritikus cikkeket jelentessen meg a szocialista országokról a pártsajtóban. Ahogy az előadó megjegyezte: „nekem egész dossziém van e témában azokból a levelekből, amelyeket a különféle pártvezetőkkel folytattam, beleértve a párt főtitkárát is”. Ez a levelezés persze érintette azt is, hogy elutasították az ő cikkeinek közlését is, jóllehet 1957-ben az NBKP 25. kongresszusa után különbizottságot is felállítottak a párton belüli szabad viták szavatolására.

Az 1956. október–novemberi magyarországi események, majd a szovjet intervenció az ellentmondásokat még tovább élezte. Johnstone különbséget tett az október 24-i és november 4-i intervenció között; hangsúlyozta, hogy míg maga a brit párt „elfogadta” az intervenciókat – az Ifjúkommunisták Ligájának vezetősége viszont az első intervenciót élesen elmarasztalta.

A magyarországi események után méginkább elmélyült a vita a sztálinizmus jelensége körül, egyesek szimplán személyi kultuszra szűkítették le azt, ezzel szemben állandó volt a törekvés a komolyabb elemzésre. Ilyen helyzetben jelent meg 1957-től a *Marxism Today* mint a párt elméleti és vitaorgánuma, ám amikor Johnstone egy valóban kritikai írást kívánt megjelentetni a Szovjetunióról, amelyben azt hangsúlyozta, hogy a vezetés mennyire változatlanul egy szűk bürokratikus elit kezében koncentrálódik, a cikkét ismét elutasították.

1957-ben a Brit Kommunista Párt megjelentette a híres „British Road to Socialism” brosúrát, amely akkoriban nagy feltűnést keltett, hiszen ebben meghirdették, hogy Nagy-Britanniában pluralista rendszer mellett kívánják a szocialista átalakulást megvalósítani, sőt azt is hangsúlyozták, hogy a nyíltan szocialistaellenes pártok tevékenységét sem kívánják korlátozni. Johnstone azonban megállapította, hogy sokak számára a „British Road” nem tűnt hitelesnek, mert a párt még mindig képtelennek bizonyult keményebb kritikára a szovjet rendszerrel szemben. Ennek oka, hogy még mindig sokan elhitték, elfogadták azt a koncepciót, amit ekkor hirdetett meg Hruscsov a fejlett nyugati országok közeli utoléréséről.

A hatvanas években a brit párt életére súlyos teherként nehezedett R. Palme Dutt személye, aki a Komintern régi iskolájából került ki és a párt ideológusaként, nemzetközi titkáráként rendkívül kombattánsan képviselte a régi, elavult, hibás nézeteket. Jelentősebb fordulat 1964-ben történt, amikor a NBKP új főtitkára, John Gollan határozottan tiltakozott Hruscsov eltávolításának módja, illetve több ízben az ellenzékiek elnémitása, pszichiátriai „kezelése” ellen. Ez 1964–1966 között új hangot jelentett.

Az 1968. évi prágai tavasz az ellentéteket tovább eszkalálta: Jack Woddis, a párt új nemzetközi titkára olyan jelentést dolgozott ki, amelyben Dubček irányvonalát nyíltan üdvözölte, míg Dutt a *Labour Monthly*-ban elmarasztalta. A Dutt-féle irányzatnak volt elég ereje, hogy azt a nyíltan fellépő függetlenedő és kritikus csoportot, amely a *The Reasoner* orgánum körül tömörült, s olyan kitűnő történészek voltak a hangadói, mint John Saville és E. P. Thompson, elnémita. Ezt követően csaknem másfél évig tartott az NBKP-ban a belső harc a gyűléseken és orgánumokon a cseh ügyben. Végül is ezt a vitát az NBKP 1969. novemberi kongresszusa úgy zárta le, hogy a pártvezetés elsimító, megint csak alig kritikus állásfoglalását a küldöttek 2,5:1 arányban fogadták el.

Az újabb, már lényegi fordulatra csak az 1970-es évek közepén került sor, amikor 1976-ban megjelent John Gollan, a párt főtitkárának írása, amely 20 év múltán már kritikusan tekintett vissza az SZKP 20. kongresszusára, mind az egykori, mind az 1960/70-es évek szovjet valóságára.